

Leedu polüfooniliste laulude *sutartinės* taaselustamisest 20. sajandi lõpus ja 21. sajandi alguses

Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene
(tõlkinud Žanna Pärtlas)

Polüfoonilised laulud *sutartinės* kuuluvad kahtlemata rahvamuusika taaselustamise üldisesse protsessi, mis leidis aset 20. sajandi lõpus. Siiski võttis rahvamuusika taaselustamine Balti riikides 1970.–1980. aastatel mõnevõrra teise suuna kui teistes maades. Tol ajal oli see üheks tähtsaks vastupanu vormiks Nõukogude ideoloogiale. Folklooriliikumine, mis kulmineerus aastatel 1988–1992, sai laulva revolutsiooni üheks peamiseks jõuks. Tõsi küll, *sutartinės* ei mänginud laulvas revolutsioonis olulist rolli, kuna neid laule ei laulda massides ja nad ei väljenda suuri väliseid emotsioone. Need polüfoonilised laulud eristuvad ülejäänud Leedu folkloorist omapäraste tunnuste poolest, milleks on: sekundi kooskõlad, meloodia kitsas ulatus, sünkopeeritud komplementaarne rütm, helijäljenduslikud sõnad (*tuto, saduno, tititi, totata* jt.), lauljate spetsiifiline artikulatsioon – linnulaulu ja traditsiooniliste puhkpillide imiteerimine – ning esituse sünkreetiline iseloom (seos tantsu ja liikumisega). Tundub, et *sutartinės*'te taaselustamise tee on eriline ja nõuab tähelepanelikku käsitlemist. Käesolevas artiklis üritatakse esitada ja üldistada *sutartinės*'te taaselustamise protsessi põhilisi tendentse ja suundi.

Toetudes säilinud kommentaaridele, mis pärinevad 19. sajandi keskpaigas või lõpus sündinud külalauljaltelt, võib arvata, et 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses, mil *sutartinės*'te traditsioon hakkas hääbuma, kõlasid need laulud veel küllaltki tihti pulmades või teistes improvisatsioonilistes situatsioonides. Võib oletada, et lauljatel ei olnud kerge loobuda traditsioonilise muusikalise mõtlemise spetsiifkast – laulmisest sekundites. Selle iidse muusikasüsteemi nostalgia üheks näiteks võiks olla kuulsa *sutartinės*'te laulja Alena Zaukienė käitumine. Kõrges eas meeldis talle mängida tütre klaveril juhuslike klastreid ja nautida nende kõla, mis oletatavasti meenutas talle *sutartinės*'eid.

Sutartinės'te traditsiooni viimasteks kandjateks võib pidada väheseid lauljate rühmi Ukmergė, Biržai ja Kupiškis'e ümbruskonnast, keda Zenonas Slaviūnas salvestas 1935.–1941. aastatel fonograafiga.

Sutartinės'te kollektiivse laulmise autentne traditsioon lõppes Leedus 20. sajandi keskpaigas. Tolle aja suurim Leedu rahvamuusika spetsialist Jadvyga Čiurlionytė avaldas trükis kahetsust, et *sutartinės*'ed kaovad lõplikult ja noored ei võta seda traditsiooni üle.

Sutartinės'te renessansi alguseks võib pidada 1969. aastat, mil Rahvamuusika Teatri Trupp (Liaudies muzikos teatro trupė) Povilas Mataitise juhendamisel näitas Vilniuses etendust, mis põhines vokaalsetel ja instrumentaalsetel *sutartinės*'tel.

Artiklis tutvustatakse erinevaid tendentse *sutartinės*'te taaselustamise protsessis, mis on tinglikult grupeeritud kronoloogilises järjekorras.

I. ~1970–1982. Mõnedes Vilniuse folklooriansamblites moodustati lauljate rühmi, kes üritasid praktiseerida seda ebatavalist stiili. Sel etapil ei pööratud tähelepanu laulmismaneerile.

II. ~1983–1998. Seoses etnomusikoloogide uue generatsiooni ilmumisega folklooriliikumisse hakati mitmesugustel seminaridel ja kursustel tõstatama küsimust mitte ainult sellest, mida laulda, vaid ka, kuidas. Loodi väikesi lauljate rühmi, kes olid valmis süvenema *sutartinės*'te laulmise spetsiifikasse – hääletekitamise ja artikulatsiooni probleemidesse. Üks sellistest rühmadest tekkis M. K. Čiurlionise nimelise Kunstide Kooli folklooriansambli raames. Hiljem sai sellest iseseisev rühm, tuntud Trys Keturiose („Kolm neljas“) nime all.

Suurt mõju *sutartinės*'te taaselustamise protsessile avaldas rituaalse folkloori ansambli Külgrinda asutamine (selle ansambli juhid on Jonas Trinkūnas ja Inija Trunkūnienė, kes on ühtlasi Baltikumi Muistsete Uskumuste Seltsi Romuva liidrid). Külgrinda's esitati *sutartinės*'eid suurtes segarühmades (naised ja mehed koos) ning enamasti suure trummi saatel. Külgrinda lauluinterpretatsioonid koos lihtsate ajalooliste kostüümidega, mis vastandusid ülidekoreeritud paljuvärvilistele 19. sajandi rahvariitele, avaldasid väga tugevat mõju noortele, kes otsisid oma juuri.

III. ~1998–2010. Sel perioodil algas „postfolkloorne“ liikumine. Palju ansambleid, kes olid huvitatud erinevatest postfolkloorsetest kategooriatest, otsisid uusi mooduseid eneseväljendamiseks ja eksperimenteerimiseks. Paljud neist leidsid *sutartinės*’tes tähtsa lähtepunkti.

Sel perioodil võib rääkida nii suuliselt edasikantud kui ka taaslustatud *sutartinės*’te traditsioonist. Autentse traditsiooni viimasteks üksikuteks kandjateks on Švenčionyse regiooni elanikud, kuid ka näiteks sealse Lazdiniai-Adutiškise etnograafilise ansambli üksnes väheste lauljate jaoks (nagu Marija Semėnienė) on *sutartinės*’te traditsioon loomulik ja katkematu.

Samas piirkonnas Jakeliai külas elab ka teine laulja, kes jätkab autentset *sutartinės*’te traditsiooni. Pelagija Bučelienė õpetab *sutartinės*’eid oma tütrele Nijolė Bučelytėle, Vilniuses elavale meedikule.

Vilniuses elav Edita Meškuotienė on *sutartinės*’te lauljate suguvõsa liige (üks seitsmest põlvkonnast) Obeliai külast Rokiškise piirkonnas. Üheks teguriks, mis võis kahjustada traditsiooni, on ilmselt haridus. Seega, kuigi me võime mõningatel juhtudel rääkida katkematust traditsioonist, on see ikkagi mõjutatud varasemast folkloriseerimisprotsessist.

Mitmesuguste ansamblite seas, kes tegelevad viimastel aastatel *sutartinės*’te esitamisega, võib leida erinevaid suundi:

- traditsiooniline laulmine väikestes rühmades (kaks, kolm või neli inimest);
- esitamine suurtes rühmades, kus naised ja mehed laulavad koos;
- „taaselustatud“ *sutartinės*’ed (*sutartinės revival music*);
- traditsiooniline laulmine, mis on kombineeritud teiste muusika ja kunsti vormidega – taasloomine/ümberkujundamine/uuendamine (*recreation/reshaping/renewal*; vt. ka Åkesson 2006).

Traditsiooniline *sutartinės*’te laulmine järgib teatud reegleid: „kahekesi“ (*dvejiniės*) on dueti laulmine kontrapunktis, „kolmekesi“ (*trejiniės*) on trio laulmine kaanonis ja „neljakesi“ (*keturiniės*) on kvarteti laulmine kontrapunktis, kus on kaks vaheldumisi laulvat lauljate paari. Selline väikestes rühmades laulmise viis on jäädvustatud käsikirjalistes noodistustes, varajastes helisalvestistes ja seda on kirjeldanud informandid.

Suurema osa linnas tegutsevate folklooriansamblite jaoks ei ole *sutartinės*’ed mitte ainult huvitav laulmisviis, vaid ka rituaalse meditatsiooni vorm. *Sutartinės*’te esituse sellised aspektid nagu meditatsioon ei saa eksisteerida tänapäeva kultuuris traditsioonilisel kujul. Paljude kaasaegsete *sutartinės*’e-ansamblite tegevust peaks iseloomustama pigem kui „taasloomist ja ümberkujundamist/transformatsiooni“ (*recreation and reshaping/transformation*), mitte lihtsalt kui „taasloomist“ (*recreation*). Rühmalaulmine, mis nõuab kooskõlastatuse ja kontsentratsiooni kõrget taset, võib aga tunduda noortele inimestele igava ja elutuna.

Viimastel aastatel on noorte seas populaarsust leidnud **laulmine suurtes segarühmades**. Põhjus on ilmne: igaüks, kes soovib, võib ühineda *sutartinės*’e ringiga ilma spetsiaalse ettevalmistuse vaevata. Kollektiivne osalemine muusikarühmas, mida sageli saadavad tugevad trummirütmid ja hüpnootilised koorid, on väga atraktiivne. *Sutartinės*’te laulmise **neopaganliku liikumise** haru kasvas välja noorte inimeste vaimsetest vajadustest, nende etniliste juurte otsingutest muistses Balti maailmavaates.

Paljud noorteansamblid (Žalvarinis, Atalyja, Ale Va, Lygaudė, Aistvara, Mindrauja) esindavad suunda, mida võiks nimetada „**taaselustatud *sutartinės*”**. Nende rühmade interpretatsioonid lähtuvad esitajate soovist mitte paista muuseumieksponaatidena, vaid olla märgatud ja kuulatud noorte inimeste poolt, kes saavad aru nende muusika keelest. Need rühmad esindavad igasuguseid stiile, nagu *ethno-rock*, *folk-rock* ja *post-folk*.

Teine viis, kuidas *sutartinės*’ed võivad levida tänapäeval, on kombinatsioonis **kaasaegse akadeemilise muusika** (pigem selle kui populaarse muusika) **ja kujutava kunstiga**. Tänapäeva heliloojad pole kaasaegsetest *sutartinės*’te ansamblitest (nagu Trys Keturiose), kes on hästi tuttavad intoneerimise ja artikuleerimise arhailise maneeriga, mitte vähem huvitatud kui autentsetest arhiivisalvestistest ja teistest „eksootiliste“ kultuuride etnilisest muusikast.